
Ivan
GRUBIŠIĆ

RELIGIJA,
STRUKTURA I
INTEGRACIJA
HRVATSKOG
DRUŠTVA

“...Religija podupire ljude u njihovim zauzetostima, hrabri u njihovim borbama, učvršćuje njihove međusobne odnose, opravdava njihove pothvate, tumači njihove nesreće, razrješava njihove rasprave.”
(Wilson, 1982:56)

Uvodne napomene

Hrvatska i građani Hrvatske žive iznimno i burno razdoblje svoje povijesti, razdoblje velikih postignuća, ali i ne malih kušnji. Sada proživljavaju poratno razdoblje. Postoje mišljenja da je ovo u jednom obliku teže razdoblje od same agresije, koliko god ona bila po svojim posljedicama tragična. Suočeno je s mnogim izazovima u izgradnji demokratskog i građanskog društva. Njegovi su problemi sada bitno civilizacijsko-integracijskog i ekonomskog karaktera. Brojnost problema poslijeratne situacije nameće neodgodive zadatke pred cijelo društvo. Hrvatsku, figurativno rečeno, doživljavamo kao jedan dosta raštamani orkestar. Malo je koja dionica usklađena sa cjelinom. Promjene koje su nas zahvatile s početka 90-ih, ratna situacija od 1991. do 1995., zatim završetak procesa reintegracije hrvatskog Podunavlja, ostavljaju svakodnevno krupne posljedice u društvenom životu.

U takvim izazovima potrebna je inventura stanja – medicinski rečeno – dijagnoza i terapija. Znanost bi trebala dati svoj prinos. Stoga ću, ovdje, iznijeti kratak prikaz religije u hrvatskoj povijesti, naznačiti etničku i svjetonazorsko-konfesionalnu strukturu hrvatskog društva, istaknuti neke indikativne pokazatelje međunacionalnih i konfesionalnih odnosa te ukazati na određene pretpostavke i probleme kada govorimo o ulozi konfesionalnih zajednica u integraciji hrvatskog društva.

Religija u hrvatskoj tradiciji

Govor o religiji u hrvatskoj tradiciji zapravo je govor o katolištvu. Katolička crkva je, naime, stalna suputnica hrvatskog naroda od njegova pokrštenja do naših dana. Ako vrijedi misao da iz povijesti jednog naroda najbolje upoznajemo njegovu religiju, a iz religije naroda sam taj narod, onda to na poseban način vrijedi za hrvatski narod i njegovu religiju. Bilo je samo po sebi razumljivo da se učini i identifikacija "Hrvat = katolik" i "Bog i Hrvati". Tako je bilo sve do Drugoga svjetskog rata, uz samo neznatne iznimke. Određeni povijesni novum odnosa dogodio se uspostavom komunističke vlasti u Hrvatskoj. Na političkoj i službenoj razini religioznost je držana otuđenjem, a Crkva glavnim neprijateljem u izgradnji socijalističkog društva. Vjernici građani bili su tretirani kao građani drugog reda.¹

Demokratizacijom društva s početka devedesetih religija dobiva na javno-političkoj sceni punu rehabilitaciju. Katoličkoj crkvi priznaju se i povijesne zasluge u očuvanju nacionalne svijesti i velika uloga u demokratskim promjenama u Hrvatskoj. U obrazovno odgojni sustav uvodi se konfesionalni vjeronauk kao izborni predmet. Započela je gradnja većeg broja sakralnih prostora. Predstavnici, ponajprije Katoličke crkve, asistiraju svim važnim događajima društvenog i političkog života. Puna je sloboda vjeroispovijedi zagarantirana i svim drugim religijskim zajednicama.

U najnovijim zbivanjima valja spomenuti i ratifikaciju ugovora između Svete Stolice i Republike Hrvatske. Tako je, nakon više od osam stoljeća, Hrvatska kao samostalna i međunarodno priznata država potpisala četiri važna međunarodna ugovora s Vatikanom.

Određene neprikrivene tendencije da Katolička crkva bude proglašena državnom crkvom odbijene su od Crkve kao neutemeljene i štetne. Bez svake je sumnje činjenica da je uloga Katoličke crkve u hrvatskom društvu na manifestnoj i obredno-kultnoj razini iznimno nazočna, ali je, s druge strane, moralno-duhovna obnova svakim danom sve upitnija.

Etničko-konfesionalna struktura Hrvatske

Govoriti o integraciji hrvatskog društva i o ulozi konfesionalnih zajednica bez barem osnovnog uvida u etničko-konfesionalnu i svjetonazorsku strukturu stanovništva bio bi veliki propust. Naime, uvidom u bitne čimbenike strukture, mogu proizaći i utemeljene teze o ulozi pojedinih religijskih zajednica u prinosu uspješnijem ukupnom funkcioniranju života u hrvatskom društvu. Ovdje ćemo prikazati samo relevantnije podatke o etničkoj i svjetonazor-

sko-konfesionalnoj karti, a ne sve, posebno ne one s vrlo malim postocima.

Iznosimo podatke na temelju popisa stanovništva iz 1991., napominjući da su oni samo uvjetno rečeno pouzdani. Naime, ratne strahote jako su izmijenile sliku stanja u pojedinim područjima. Hrvati čine 78,1 posto ukupnog stanovništva Hrvatske. Ostalo su nacionalne manjine među kojima je najbrojnija bila srpska s 12,1 posto. Sada se procjenjuje da je Srba u Hrvatskoj ostalo negdje 4 do 5 posto. Muslimani čine 0,9 posto ili 43 469 stanovnika. Značajan postotak stanovništva nije se želio nacionalno izjasniti (4,7 posto). (Popis stanovništva, 1991.)

Kad je riječ o svjetonazorsko-konfesionalnoj strukturi stanovništva, imamo samo dva pouzdana izvora podataka od II. svjetskog rata do danas. To su popisi stanovništva iz 1953. i 1991. Prema popisu iz 1953. godine u Hrvatskoj je bilo 73,9 posto katolika, pravoslavnih 11,3 posto, pripadnika svih ostalih vjera 1,3 posto, nevjernika 12,5 posto, a podaci su bili nepoznati za 1,0 posto građana Hrvatske. (Bahtijarević, Vrcan, 1975.:11)

Prema rezultatima posljednjeg popisa stanovništva iz 1991. godine, na području Republike Hrvatske bilo je ukupno 4 784 265 stalno nastanjenih stanovnika. Od tog broja najviše je bilo rimokatolika (76,6 posto ili 3 666 784). Drugi po brojnosti bili su pravoslavni vjernici kojih je bilo 11,1 posto ili 532 141, a zatim su slijedili pripadnici islamske vjeroispovijedi (1,2 posto ili 54 814 vjernika). O vjeroispovijedi se nije izjasnilo 4,7 posto ili 224 981 građana, a onih koji ne vjeruju bilo je 181 161 ili 3,9 posto. Sadašnji broj pravoslavnih vjernika, radi masovnog iseljenja Srba iz Hrvatske, prati uglavnom postotak nazočnih Srba u Hrvatskoj. Sve ostale vjeroispovijedi predstavljaju vrlo male postotke. Nacionalna pripadnost prati u pravilu i religijsko-konfesionalnu pripadnost. Tako su Hrvati u gotovo 95 posto slučajeva katolici, Srbi su u isto tako velikom postotku pravoslavci, a Muslimani pristaše islama. Treba napomenuti da se popis iz 1991. godine odvijao u dosta uzburkanoj predratnoj atmosferi i da je izjašnjavanje o svjetonazoru ili konfesionalnoj pripadnosti bilo pod određenim pritiskom samih događanja u okviru demokratskih promjena.

Imajući u vidu dominantnost Katoličke crkve u Hrvatskoj (76,6 posto stanovnika), te usitnjenost drugih vjerskih zajednica koje pojedinačno ne prelaze 5 posto vjernika od ukupne populacije, moglo bi se reći da uloga vjerskih zajednica, osim katoličke, samo simbolično može biti važan faktor u integracijskim procesima hrvatskoga društva.

Zanimljivo je spomenuti i rezultate istraživanja provedenog u Hrvatskoj u studenom i prosincu 1997. godine na

uzorku od 1 245 ispitanika, kojim je obuhvaćeno punoljetno stanovništvo Republike Hrvatske. (Črpić, Kušar, 1998.: 514-515). Prema rezultatima istraživanja 89,7% stanovništva deklariralo se kao rimokatolici, 2,9% kao pravoslavci, 1,1% kao pripadnici islamske zajednice, 0,3% ih je pripadalo različitim sektama odnosno sljedbama, ateista i agnostika je bilo 2,1%, a onih koji sebe ne smatraju vjernicima bilo je 3,7%.

Ako ove podatke usporedimo s podacima spomenutog popisa stanovništva iz 1991., možemo primijetiti kako je proporcionalno porastao broj katolika, dok se smanjio broj pravoslavnih i broj stanovnika koji se vjerski ne određuju, koji ne vjeruju ili koji se izjašnjavaju kao pripadnici drugih vjera.

Prihvaćamo da nema malih vjerskih zajednica kao što nema malih ljudi i da važan prilog mogu dati i te "male" zajednice stabilizaciji Hrvatske, odnosno da one pod određenim uvjetima mogu biti važan čimbenik destabilizacije Hrvatske.

Dezintegracijske tendencije prema etničkim i religijskim skupinama među mladima u Hrvatskoj

Dezintegracijske tendencije prema etničkim skupinama

Govor o prinosu vjerskih zajednica u integraciji hrvatskog društva pretpostavlja da postoje agensi dezintegracije, socijalne napetosti, pa i isključivosti. Jedno istraživanje među populacijom srednjoškolaca 1994. u Hrvatskoj na uzorku od 2 715 učenika pokazuje na stupanj isključivosti prema drugim nacionalnim grupacijama. (Previšić, 1996.:859-872) O čemu je riječ daje nam uvid u sljedeće podatke:

Tablica I
Socijalna distancija srednjoškolaca RH prema nacionalnim i etničkim skupinama (distribucija podataka)

Nacionalne i etničke skupine	Usko srodstvo sklapanjem braka	Da ti bude prijatelj	Da ti bude susjed	Da bude učenik u tvojem razredu	Da bude građanin RH	Da bude samo posjetitelj RH	Da ga se isključi iz RH
Albanci	9,9	45,3	40,1	49,4	48,5	34,4	15,4
Amerikanci	64,6	82,8	70,1	68,7	65,1	13,7	1,9
Crnogorci	3,5	27,7	24,4	28,6	27,1	28,1	39,8
Hrvati	88,8	82,2	78,2	78,2	79,5	1,0	1,2
Mađari	26,4	68,0	61,7	58,7	58,2	26,3	4,5
Muslimani	12,7	48,6	42,8	47,9	43,1	32,1	17,2
Nijemci	54,1	79,8	69,0	66,7	63,6	17,2	2,2
Romi	8,1	32,4	27,5	34,1	38,4	31,2	27,0
Rusi	15,4	44,7	38,2	40,3	37,5	35,9	20,4
Slovenci	31,2	59,8	52,9	52,6	49,8	28,2	10,3
Srbi	9,2	23,5	23,4	23,4	22,9	15,8	58,7
Talijani	57,1	75,8	64,2	64,2	61,1	17,4	3,1
Židovi	17,9	57,1	50,9	50,9	54,0	28,0	11,7

Izvor: Previšić, 1996.

Podatke indikativne za našu temu dat ćemo rangirane radi preglednosti:

Nac. i etn. skupine	Usko srodstvo - brak	Nac. i etn. skupine	Da ti bude prijatelj	Nac. i etn. skupine	Da bude građanin RH	Nac. i etn. skupine	Da ga se isključi iz RH
Hrvati	88,8	Amerikan.	82,8	Hrvati	79,5	Srbi	58,7
Amerikan.	64,6	Hrvati	82,2	Amerikan.	65,1	Crnogorci	39,8
Talijani	57,1	Nijemci	79,8	Nijemci	63,6	Romi	27,0
Nijemci	54,1	Talijani	75,8	Talijani	61,1	Rusi	20,4
Slovinci	31,2	Mađari	68,0	Mađari	58,2	Muslimani	17,2
Mađari	26,4	Slovinci	59,8	Židovi	54,0	Albanci	15,4
Židovi	17,9	Židovi	57,1	Slovinci	49,8	Židovi	11,7
Rusi	15,4	Muslimani	48,6	Albanci	48,5	Slovinci	10,3
Muslimani	12,7	Albanci	45,3	Muslimani	58,2	Mađari	4,5
Albanci	9,9	Rusi	44,7	Romi	38,4	Talijani	3,1
Srbi	9,2	Romi	32,4	Rusi	37,5	Nijemci	2,2
Romi	8,1	Crnogorci	27,7	Crnogorci	27,1	Amerikan.	1,9
Crnogorci	3,5	Srbi	23,5	Srbi	22,9	Hrvati	1,2

Izvor: Previšić, 1996.

Zanimljivo je da ispitanici izrazito pozitivan stav imaju prema nacijama s kojima nisu imali iskustvo življenja u zajedničkoj državi (bivšoj SFRJ), a to su u prvom redu Amerikanci, Talijani i Nijemci s kojima su srednjoškolci u iznad polovičnoj većini spremni stupiti u brak, kao najbliškiju i najintimniju vezu. Relativno “dobre” rezultate bilježe Slovenci i Mađari, dok su najniže rangirani Srbi, Romi i Crnogorci. Iz takve distribucije odgovora može se s velikom sigurnošću zaključiti da je na stavove presudno utjecala politička situacija, odnosno još uvijek svježja i bolna iskustva iz Domovinskog rata. Stoga i ne čudi da je, primjerice, prema Srbima i Crnogorcima izražena najveća distancija.

Što se tiče prijateljskih odnosa, ovdje srednjoškolci pokazuju, što je bilo i očekivano, znatno veću toleranciju prema pripadnicima različitih nacija i etničkih skupina, ali treba spomenuti kako su Crnogorci i Srbi ponovno najmanje prihvaćeni. Najpoželjniji prijatelji su Amerikanci, Nijemci, Talijani, Mađari i Slovenci, a visoko su rangirani i Židovi. Ova činjenica ukazuje kako među hrvatskom mladeži nema antisemitskih osjećaja. Gotovo identični rezultati zabilježeni su i kod prihvaćanja različitih nacionalnih i etničkih skupina i njihova prava građanstva.

Zanimljivo je vidjeti koga bi hrvatski srednjoškolci isključili iz Hrvatske, što je svakako vrlo radikalna mjera i iskazuje izrazito negativan stav. Više nego svaki drugi srednjoškolac smatra kako bi iz Hrvatske trebalo isključiti

Tablica 2
Socijalna distancija srednjoškolaca RH prema nacionalnim i etničkim skupinama

Srbe, 40 posto isključilo bi Crnogorce, a svaki četvrti isključio bi Rome.

Gledajući ove podatke u cijelosti, može se kazati kako je prema većini ovdje spomenutih nacija i etničkih skupina iskazan pozitivan odnos i ne bilježe se veći animoziteti, uz napomenu da animozitet postoji prema Srbima i Crnogorcima.

Usporedbom podataka koji iskazuju najintimniju bliskost (brak) i najizrazitiju udaljenost (isključenje iz RH), može se uočiti da su podaci prihvatanja izrazito veći u odnosu na pokazatelje neprihvatanja. Temeljem toga ipak se može zaključiti da naši ispitanici ne iskazuju etnocentizam u odnosu na ispitivane nacionalnosti i etnicitete.

Dezintegracijske tendencije prema religijskim skupinama

Tablica 3
Socijalna distancija
srednjoškolaca RH prema
religijskim skupinama
(distribucija podataka)

Ovi nas podaci, s obzirom na našu temu, posebno zanimaju. Priložena tablica dostatno pokazuje stanje razmišljanja i stavova među mladima.

Vjera	Usko srodstvo sklapanjem braka	Da ti bude prijatelj	Da ti bude susjed	Da bude učenik u tvojem razredu	Da bude građanin RH	Da bude samo posjetitelj RH	Da ga se isključi iz RH
Katolici	90,9	83,2	81,0	80,4	81,4	1,1	0,9
Muslimani	13,2	56,9	49,2	52,3	49,1	29,2	15,0
Pravoslavci	11,5	33,0	31,2	33,3	34,5	22,8	40,1
Protestanti	21,2	51,9	48,1	50,1	51,5	26,6	15,9
Židovi	18,4	56,5	51,2	52,9	54,8	26,0	11,9
Nereligiozni	37,7	60,8	57,1	58,3	62,3	17,5	12,7

Izvor: Previšić, 1996.

Na prvom mjestu socijalne bliskosti su katolici (90,9 posto). Odmah iza njih, na drugom mjestu (ali s izrazito nižim postotkom) nalaze se nereligiozni (37,7 posto), što je vrlo indikativno. Svaki peti ispitanik (odnosno ispitanica) oženio bi se pripadnikom neke protestantske zajednice, a zatim slijede židovi i muslimani. Na samom začelju su pravoslavci, s kojima bi stupio u brak tek svaki deseti anketirani srednjoškolac.

Analizirajući ove podatke, možemo kazati kako su i ovdje presudila nedavna politička i ratna zbivanja. Naime, većinu hrvatski srednjoškolaca čine katolici, dakle pripadnici kršćanske crkve kojoj bi, barem po religijski mjerilima, najbliži trebali biti pripadnici drugih kršćanskih crkava, koje dijele slično vjersko učenje i sličan normativni i vrijednosni sustav. Međutim, njima su bliži, na primjer,

židovi i muslimani, čija se religija u većoj mjeri od pravoslavne razlikuje od katoličke vjere, što ima krupne posljedice na eventualni zajednički život i odgoj djece.

Isto tako, tablica nam pokazuje da se na prvom mjestu neprihvatanja (odnosno isključenja iz RH) nalaze pravoslavci (40,1 posto), što se može objasniti jedino političkim i bližim povijesnim kontekstom. Na određeni način ponavlja se ista slika kao i u socijalnoj distanciji prema nacionalnim skupinama. Međutim, ni tu situacija nije crno-bijela, jer iako svega 11,5 posto ispitanika želi stupiti u brak s pripadnikom pravoslavne vjere, svaki treći ga prihvaća kao prijatelja ili susjeda.

Ovaj prikaz možemo zaključiti ocjenom kako u Hrvatskoj, sudeći barem prema mišljenjima srednjoškolske populacije, ne postoji tendencija potpunog isključivanja pojedinih nacionalnih, etničkih ili vjerskih skupina. Činjenica da u odnosu prema nereligioznima, točnije odnosu teisti - ateisti, postoji visoka tolerancija pokazuje pozitivne pomake u hrvatskom društvu, koji u svakom slučaju vode k prihvatanju građanskih vrijednosti, odnosno vrijednosti civilnoga društva. Isto tako, to ukazuje na određenu zrelost ispitanika koji imaju pozitivan stav prema "drugima i drugačijima", odnosno prema neistomišljenicima. Većina srednjoškolaca, dakle, vrednuje čovjeka kao osobu, a ne kao pripadnika neke nacionalne, etničke ili vjerske zajednice.

U tom smislu može se zaključiti kako kod mladih postoji određeni odmak od stavova starijih generacija i da su njihovi stavovi odnosno razmišljanja otvorenija i tolerantnija.

Konfesionalna (ne)kompetentnost u demokratskim integracijama hrvatskoga društva

Jednoznačno se ne može govoriti o neposrednoj ulozi vjerskih zajednica u integracijskim procesima hrvatskoga društva. Naime, ako procjenjujemo da je osnovni problem Hrvatske dostignuće standarda demokratskog-građanskog društva u punom smislu te riječi, religijske zajednice mogu pozitivno djelovati ako podrže bitne pretpostavke izgradnje takvog modela društva. To neće biti nimalo lako, jer način djelovanja konfesionalnih zajednica na ovim prostorima, posebno nekih, nije prilagođen uvjetima funkcioniranja građanskog društva.

Drugo, religijske zajednice ne samo da mogu nego bi trebale profilirati moralno-duhovnu vertikalnu svojih vjernika na svojim etičkim i duhovnim vrijednostima. U tom obliku, i u našem načinu vrednovanja, barem što se tiče

Katoličke crkve, temeljne vrijednosti demokratske paradigme nisu nekompatibilne s osnovnim kršćanskim vrijednostima, naprotiv. Tako bi vrijednost i dostojanstvo pojedinačne ljudske osobe, s njezinim neotuđivim ljudskim i građanskim pravima, trebale biti polazište i cilj religijskih djelovanja. Zatim, građansko društvo je bitno pluralno. Pluralno na svim područjima, pa i na religijskom. Religijski pluralizam, poštivanje drugih religijskih tradicija bez prozelitizma i fanatizma, postaje način prepoznatljivog građanskog ponašanja. Kad se već priznaje pluralnost, onda daljnja vrijednost istog društva jest kultura dijaloga, posebno religijskog dijaloga. **U tom obliku najbolji način pozitivne uloge religija u integraciji jednog društva, pa i hrvatskog, jest da se one same međusobno iskreno prihvate i poštuju različitost tradicija.** Građanski život jest suživot u različitostima. Vjerske zajednice moraju se naučiti živjeti jedna uz drugu i jedna s drugom. Religije ne bi smjele napustiti svoj univerzalizam da je Bog jedan i da je otac svih ljudi, a da su ljudi međusobno braća. Najveći prilog integracijskim procesima religijskih zajednica jest da prepuste politiku političarima i poštuju, s jedne strane, odvojenost crkve od države a, s druge strane, da surađuju međusobno i s vlastima za cjelovito dobro svakog građanina.

BILJEŠKA

¹ Opširnije o tome vidu i u: Grubišić, 1993.:83-105.

LITERATURA

- Bahtijarević, Š., Vrcan, S. (1975.) *Religiozno ponašanje I.*, Zagreb: IDIS.
- Črpić, G., Kušar, S. (1998.) Neki aspekti religioznosti u Hrvatskoj, *Bogoslovska smotra* 68(4):513-563.
- Grubišić, I. (1993.) Politički sustav i građani-vjernici, u: Grubišić, I. (ur.) (1993.) *Religija i sloboda. Religijska situacija u Hrvatskoj 1945-1990.* Split: IPDI-Centar Split.
- Popis stanovništva 1991. Stanovništvo prema vjeroispovijedi i materinskom jeziku po naseljima.* Dokumentacija 883. (1994.) Zagreb: Državni zavod za statistiku.
- Previšić, V. (1996) Sociodemografske karakteristike srednjoškolaca i socijalna distanca prema nacionalnim i religijskim skupinama, *Društvena istraživanja* 5(25-26):859-874.
- Wilson, B. R. (1982.) *Religion in Social Perspective.* Oxford.